

ВІДГУК

офіційного опонента **Харченка Сергія Яковича**, доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри соціальної педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка на дисертацію Алексеєнко Тетяни Федорівни “Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання”, представлену до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальностей 13.00.05 – соціальна педагогіка і 13.00.07 – теорія і методика виховання

Сімейне виховання за характером перебігу здійснення і за своїми наслідками відноситься до соціально-значущих явищ, з яким пов'язується майбутнє як батьків і дітей, так і розвиток суспільства. У науковій проблематиці сімейне виховання визначається як одна з найскладніших дослідницьких проблем, оскільки має не тільки яскраво виражену специфіку, а й багатовимірність, яка простежується у часткових дослідженнях в межах різних соціальних наук за окремими вузькими аспектами його прояву, але не дозволяє скласти наукову картину як щодо цілісного «образу» сімейного виховання, так і ступеню розробленості самої проблеми. Одним із пояснень відсутності комплексного дослідження сімейного виховання у його багатоаспектності та у міждисциплінарному аналізі сприймається нерозробленість відповідної для цього методології. Тому дисертаційне дослідження Алексеєнко Тетяни Федорівни на тему: “Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання” вже тільки з цих міркувань можна визначати як таке, що є актуальним для теорії і практики педагогіки, розвитку її сучасної методології, містить незаперечну наукову новизну, оригінальність і є свідченням наукової сміливості дослідника. У такій постановці проблеми дослідження у вітчизняній науці не має аналогів. Новизна наукової роботи виявляється і у визначенні соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання за сутнісними характеристиками та їх розкритті у *філософсько-антропологічному, аксіологічному, психолого-педагогічному, субкультурному, гендерному,*

соціально-економічному та соціально-правовому концептах, а також у тісному взаємозв'язку, що відповідає їх цілісності у реальній виховній сімейній практиці.

Цінність і значущість дисертаційного дослідження Алексеєнко також підсилюється тим, що вперше здійснено цілісне вивчення сучасного стану сімейного виховання на стику століть і тисячоліть та з нових наукових позицій – як соціально-педагогічного явища і феномену – це підкреслює наукову чутливість дисертанта до ускладнення процесу виховання у сучасному суспільстві, його детермінації різними внутрішньосімейними і зовнішніми чинниками в нових соціокультурних умовах і до потреби його осмислення у причинно-наслідкових зв'язках, стереотипах, інноваціях та сучасних тенденціях розвитку.

Усвідомлюючи труднощі здійснення теоретичного дослідження такого рівня, розроблення відповідної методології, теоретичного узагальнення, систематизації, структурування емпіричної інформації, її наукової інтерпретації, експлікації фактів із сімейної практики у теоретичні положення і їх представлення як цілісного знання вважаємо за потрібне наголосити на непересічному науковому доробку і практичному значенні дисертації Алексеєнко Т.Ф. у розробленні подібної тематики, її затребуваності.

Зазначу, що успішності здійснення такого дослідження сприяє чітко визначений та узгоджений дисертанткою науковий апарат, зокрема його мета і завдання, які орієнтують на поетапний зміст пошукової роботи. Обрані методи дослідження адекватні до його предмету і завдань.

Позитивне враження справляє глибокий концептуальний аналіз поняття «сімейне виховання», здійснений у взаємозв'язку з базовим поняттям «виховання» та у контексті домінуючих ідей і фундаментальних теоретичних положень базових соціальних теорій (зокрема: Теорії особистості; теорії груп; теорії соціальної дії, соціокультурної теорії особистості, теорії прихильності, різних моделей виховання батьків та ін.),

генези їх розвитку у нових теоріях і галузях знання (а саме: Теорії поколінь; фамілістиці, феміністичній, психології батьківства, соціології сім'ї, системній сімейній терапії і соціальній роботі, а також у сучасних дослідженнях; у різних дефініціях та в етимологічному пошуку.

Таке глибоке проникнення у сутність понять «сімейне виховання» та здійснений категоріальний аналіз «соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання» дозволили виробити й представити авторське бачення їх смислу та запропонувати ряд ґрунтовних авторських визначень, зокрема таких, як: *«сімейне виховання»*, *«первинна соціалізація»*, *«сімейне середовище»*, *«цінності сімейного виховання»*, *«сімейна субкультура»*, *«ризикована поведінка»*, *«гендерне виховання»* та інші, які наповненні сучасним змістом і є суттєвим внеском у понятійний апарат соціальної педагогіки і теорії виховання.

Логічне розгортанням загальних концептів на часткові дозволило дисертанту представити соціально-педагогічні основи сімейного виховання у різних парадигмах, стилях, моделях, технологіях, понятійному тезаурусі і механізмах, які розширюють і збагачують уявлення про предмет дослідження, окреслюють його онтологію. Що особливо чітко відображено і у загальних висновках.

Вважаю за необхідне відмітити високий науковий і компетентнісний рівень інтерпретації, забезпечений не тільки теоретичними положеннями щодо проблеми дослідження, а й насиченням роботи статистичною інформацією, даними експериментальних зрізів, здійснених в тому числі і самим дослідником шляхом використання адекватно дібраного або розробленого автором діагностичного інструментарію (що підтверджують додатки та посилання на них по тексту), а також виваженими умовиводами автора – це очевидно з порівняльного аналізу вікових періодизацій у психології і педагогіці, у вітчизняній та зарубіжній науці; особливостей здійснення сімейного виховання у різних типах сімейних середовищ та у різних народів, підтримки сімейного виховання у вітчизняному та

міжнародному досвіді; на прикладі основних видів змін у сімейному вихованні (табл.1.1); в узагальненні факторів впливу на формування стилю сімейного виховання (табл.4.1).

Значний інтерес викликає авторська класифікація соціально-педагогічних середовищ, яка нараховує їх 17 основних (а з підтипами – 34) типів. На сьогодні це найбільш повна і ґрунтовна класифікація, побудована на основі визначених дисертантом домінуючих у різних сімейних середовищах критеріїв (табл.4.3) за якими спрогнозовано можливий позитивний і проблемний їх вплив на особистісний розвиток дитини (Табл. 4.6). Звичайно, така кількість типів може бути дискусійною, про що і зазначає дисертантка у своїй роботі на с.234. Проте ми готові підтримати її принципову позицію, що виховне сімейне середовище залежить від типу сім'ї. Тим більше, що всі виокремлені типи сімейних середовищ проаналізовані (Р.4.3.) у типологічних характеристиках та за критеріями адаптації, згуртованості взаємодії, гнучкості взаємин батьків в дітей внутрішньосімейного спілкування (табл.4.3; 4.4; 4.5). Отже, класифікація є обґрунтованою і може бути ефективною у диференційованій роботі з різними типами сімей.

Нетрадиційною є структура змісту дисертаційної роботи, яка нараховує 9 розділів. Проте з огляду на запропоновану структуру соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання у базових концептах (таких 7), вважаємо схвальним, що кожна основа представлена в окремому розділі, а також те, що цілий розділ (1-й !) є методологічним, а 9-й – присвячений пріоритетним ідеям та інноваціям соціально-педагогічної підтримки сімейного виховання. Отже, така структура є виправданою.

В цілому дослідження Алексєнко Т.Ф. сприймається як глибоко осмислений симбіоз знання про сімейне виховання у його різних проявах, оскільки виконане у міждисциплінарному аналізі. У цьому зв'язку варто відмітити джерельну базу, яка, можливо, є дещо і зavelикою (679 джерел, з яких 30, з урахуванням 3-х авторських публікацій – іноземною мовою). Але

така кількість джерел є виправданою з огляду на багатоаспектність проблеми. У переважній більшості це джерела останнього десятиліття, а проаналізовані спеціальні дослідження включають перелік 12 шифрів спеціальностей, в тому числі з: філософії, соціології, релігієзнавства, соціальної психології і психології соціальної роботи, з сімейного права, дошкільної педагогіки, загальної педагогіки та історії педагогіки, теорії і методики професійної освіти, соціальної педагогіки, теорії і методики виховання. У такий спосіб автору вдалося довести, що сучасне сімейне виховання - це інтегративне явище.

Таким чином, є всі підстави зробити висновок про наукову доцільність авторського підходу у дослідженні соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання на основі концептуалізації, який було спроектовано у науковій концепції. Відрефлексований автором матеріал поглиблює і розширює знання про сімейне виховання як цілісне явище у його різноаспектних проявах, збагачуючи новими фактами.

Текст дисертації містить численні аналітичні інновації як щодо змісту сімейного виховання, феноменальних характеристик його прояву, так і концептуальних ідей та форм його підтримки – вони присутні у кожному з розділів роботи і свідчать про високий рівень обізнаності дисертанта у цих питаннях, її уміння концептуалізувати емпіричну інформацію у зміст базових концептів, що розкривають соціально-педагогічні основи сучасного сімейного виховання та у відповідності до авторського задуму.

Результати дослідження підтвердили правомірність методології та гіпотези, засвідчили досягнення мети, повне розв'язання завдань.

Проміжні результати дослідження ґрунтовно апробовані на науково-практичних конференціях і в наукових публікаціях – в них повною мірою відображені зміст, основні положення та результати дисертаційної роботи.

Додатки повністю забезпечують уявлення про діагностичний інструментарій та доповнюють теоретичні положення роботи.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням, які подані в тексті дисертації.

Таким чином, на основі здійсненого цілісного наукового аналізу представленої до захисту роботи, її вихідних позицій, основних положень та висновків, можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Алексеєнко Тетяни Федорівни є суттєвим внеском у розвиток методології, теорії та практики соціальної педагогіки і теорії та методики виховання.

Разом з тим, підкреслюючи в цілому позитивні наукові здобутки дослідження, можна висловити і деякі **зауваження та побажання**, а саме:

1. Поділяючи думку автора про те, що визначені нею соціально-педагогічні основи сучасного сімейного виховання утворюють концептуальну модель, вважаємо, що робота значно виграла б, якби дисертантом було запропоновано не тільки її теоретичне обґрунтування, а й рисунок такої концептуальної моделі.

2. У дисертації соціально-педагогічні основи сучасного сімейного виховання розкрито у концептах, що засвідчує високий методолого-теоретичний підхід у комплексному опрацюванні емпіричної інформації з проблеми, але бажано було б конкретизувати, на яких саме рівнях узагальнення та диференціації забезпечується представлення визначених концептів.

3. Одним із провідних методів у здійсненні теоретичних досліджень, а до таких відноситься і дисертація Т.Ф.Алексеєнко, є інтерпретація. У тексті наукової роботи вона добре відображена у науковій рефлексії, авторських інтерпретаціях і висновках дослідника щодо різних аспектів прояву сімейного виховання. Однак звертаємо увагу, що експлікація експериментальних даних у теоретичні положення здійснена автором не до всіх розділів.

4. Зважаючи на високий рівень узагальнення емпіричної інформації у здійсненому дослідженні вважаємо, що було б доречно представити у тексті

автореферату або у загальних висновках основні тенденції розвитку сучасного сімейного виховання.

5. З урахуванням того, що в Україні досить поширеним є розширений тип сім'ї, у тексті дисертації бажано було б дослідити проблему участі у сімейному вихованні дитини бабусь і дідусів.

6. Звертаємо увагу, що у тексті дисертаційної роботи зустрічаються граматичні і стилістичні помилки.

Однак, висловлені зауваження і побажання не мають принципового характеру і не впливають на загальну високу і позитивну оцінку дослідження.

На основі аналізу дисертації, автореферату, монографії та списку публікацій можна зробити висновок, що Дисертація Алексеєнко Тетяни Федорівни є цілісним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому методолого-теоретичному рівні, вирізняється науковою новизною, має теоретичне і практичне значення та повністю відповідає обраним спеціальностям 13.00.05 – соціальна педагогіка і 13.00.07 – теорія і методика виховання

Науковий рівень дисертації відповідає вимогам щодо дисертаційних робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, зокрема, пунктам 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567.

Доктор педагогічних наук, професора,
завідувача кафедри соціальної педагогіки
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

Підпис *Харченко С.Я.*
Засвідчую
Начальник відділу кадрів
ДЗ "Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка"

Харченко С. Я.